

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

А. В. Маляренко,
суддя Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду
цивільних і кримінальних
справ

Згідно зі ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за:

- 1) істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя, пов'язані, зокрема, з відмовою у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом, порушення вимог щодо розподілу та реєстрації справ у суді, правил підсудності чи підвідомчості, необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову;
- 2) невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом;
- 3) порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи, зокрема порушення правил щодо відводу (самовідводу);
- 4) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя;
- 5) розголошення таємниці, що охороняється законом, в тому числі таємниці нарадчої кімнати або таємниці, яка стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;
- 6) неподання або несвоєчасне подання оприлюднення декларації про майновий стан і доходи (податкової декларації), зазначення в ній завідомо неправдивих відомостей.

Жодних інших підстав, крім зазначених шести, закон не передбачає і розширювальному тлумаченню вони не підлягають. Таким чином, суддю не можна обвинувачувати у будь-якому іншому дисциплінарному правопорушенні, оскільки є конкретизація, яка цього не допускає.

Виникає питання, чи охоплюють ці шість підстав увесь спектр можливих порушень, які допускають судді? Чи забезпечують ці шість підстав «правопорядок» в судочинстві, добросовісне виконання суддею своїх службових обов'язків та справедливість і законність правосуддя? Щоб знайти відповідь, необхідне детальне, ґрунтовне вивчення передбачених законом підстав дисциплінарної відповідальності суддів. Прокоментуємо першу з них – *істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя*. Перші слова, що впадають в око з цієї формули, – це «порушення норм процесуального права». Чому не норм процесуального закону? Це помилка чи позиція законодавця? Як вона вплине на поведінку суддів та правозастосовну діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції України?

Як відомо, суддя, здійснюючи правосуддя, керується нормами процесуального закону, зокрема нормами Цивільного процесуального, Господарського процесуального, Кримінально-процесуального кодексів, а також Кодексів адміністративного судочинства та про адміністративні правопорушення, які включають в себе матеріальні та процесуальні норми. Відповідно до ст. 129 Конституції України, судді при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Ні про які норми процесуального права, яких повинні дотримуватися судді, в Конституції не йдеться, оскільки норма права – це теоретичне, а не практичне поняття, яке в різних підручниках з теорії держави і права та юридичних енциклопедіях тлумачиться по-різному.

Якщо в енциклопедіях поняття «закон», «нормативний акт» розкривається одним-двома невеликими реченнями, то поняттю «норма права» відводяться сторінки, а, як відомо, чим більше слів, тим складніше збагнути суть сказаного. Норма права, норма закону мають багато спільного, але мають і відмінності, отже, це не тотожні поняття.

У статті висвітлено деякі проблеми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, зокрема розкрито окремі підстави дисциплінарної відповідальності. Аналізуються поняття доступу до правосуддя, доступності правосуддя.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність суддів, підстави дисциплінарної відповідальності суддів, доступ до правосуддя, доступність правосуддя

Що малось на увазі в Законі під порушенням норм процесуального права як підстави для дисциплінарної відповідальності суддів, на нашу думку, навряд чи зможе сказати і сам автор цього законопроекту. Як відомо, норми права можуть міститися в законах та різних підзаконних актах, в тому числі в Указах Президента України, постановках Кабінету Міністрів України, нормативних актах міністерств та відомств тощо.

Суд же в процесуальному плані має керуватися виключно нормами *процесуального закону*. Визначення в Законі «Про судоустрій і статус суддів» порушення не процесуального закону, а норми процесуального права як підстави для дисциплінарної відповідальності суддів дезорієнтує як тих, хто підлягає цій відповідальності, так і тих, хто притягує суддів до цієї відповідальності.

Наступну проблему породжує прислівник «зокрема» (п. 1 ч. 1 ст. 83 Закону). У зв'язку з цим виникає запитання, чи є вичерпним той перелік істотних порушень норм процесуального права, який наведено у цьому пункті. Слово «зокрема» складне і неоднозначне. Майже в кожному словнику воно має певні нюанси тлумачення. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» слово «зокрема» застосовується у двох значеннях, у першому означає «окремо», «особисто», у другому, – у сполученні з іменником уживається для підкреслення, вирізнення чого-небудь з поміж однотипного [6]. Відповідно до універсального тлумачного словника української мови в мережі Інтернет «Словник. net», слово «зокрема» не має значення обов'язкової вичерпності переліку. Тобто перелік може бути як вичерпний, так і частковий, тобто такий, що підлягає доповненню. Новий російсько-український словник розшифровує слово «зокрема» російською мовою як: 1) в отдельности, отдельно; 2) (в том числе) в частности [7].

На нашу думку, слово «зокрема» означає конкретизацію. В літературних джерелах зустрічаємо саме таке використання цього слова, наприклад, у романі «Людолови» Зінаїди Тулуб знаходимо: «Потроху довідувався Янек про кожного козака зокрема – і хто він, і скільки має землі під полем і пасовищем, чи чумакує взимку» [17, 50].

В якому значенні використане це слово в Законі, сказати важко. Хочеться вірити, що істотні порушення норм процесуального права, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 83: 1) відмова у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом; 2) порушення вимог щодо розподілу та реєстрації справ в суді; 3) порушення правил підсудності чи підвідомчості справ; 4) необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову, – не є вичерпними.

Але віру в це підриває той факт, що в п.п. 2, 3 та 5 ч. 1 ст. 83 названого Закону також передбачено істотні порушення норм процесуального права, зокрема невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, порушення вимог щодо

неупередженого розгляду справи, а також розголошення таємниці нарадчої кімнати. Віру підриває те, що в кінці переліку немає слова «тощо», яке, як відомо, уживається в кінці переліку чогонебудь як вказівка на його неповноту, як можливість його продовження.

Якщо виходити з того, що названі чотири істотні порушення норм процесуального права є вичерпними, тоді незрозуміло, чому суддя не має відповідати за порушення права підсудного на захист, за непідписання вироку та інші порушення, передбачені процесуальними кодексами. Чому, наприклад, за необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову суддя має відповідати, а за необґрунтоване невжиття таких заходів, – ні?

Якщо ж названий перелік чотирьох істотних порушень норм процесуального права не є вичерпним, то стає незрозумілим, чому законодавець концентрує увагу не на особливо небезпечних порушеннях, а на другорядних.

На нашу думку, якби законодавець вважав за необхідне притягувати суддів до відповідальності за всі істотні порушення норм процесуального права, то конкретизувати їх не було необхідності, а слід було сказати: **істотні порушення норм процесуального закону при здійсненні правосуддя** і поставити крапку. І кожний би розумів, що відповідати треба за всі істотні порушення процесуального закону, які передбачені процесуальними кодексами.

Наступна проблема, пов'язана з використанням законодавцем терміна «доступ до правосуддя».

За законом «Про судоустрій і статус суддів» однією з підстав дисциплінарної відповідальності судді є *відмова у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом*. Але у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ідеться не просто про доступ особи до правосуддя, а про рівний доступ і не до правосуддя, а до суду, та рівність перед судом. Наш законодавець вважає, що за порушення норм про рівність суддя відповідати не повинен, незважаючи на те, що це міжнародна і конституційна норма.

Але що таке доступ до правосуддя? Які підстави доступу до правосуддя передбачені законом?

В законодавстві України нормативне визначення поняття «доступу до правосуддя» відсутнє.

Немає визначення поняття «доступність правосуддя» і в текстах міжнародних договорів, учасницею яких є Україна. Деякі з них містять лише елементи такого визначення (наприклад ст. 9 Конвенції ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р.) [2].

У документах міжнародних організацій вживаються терміни «право на доступ до механізмів правосуддя» (ст. 4 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р.) та «доступ до право-

суддя» (Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу в цивільних, торговельних та адміністративних справах від 18 лютого 1976 р. № (76) 5, Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консультації від 2 березня 1978р. № (78) 8) [3;4]. Але тлумачень цих понять немає.

Різні складові поняття «доступ до правосуддя» розкриваються у ряді рішень Європейського суду з прав людини (наприклад, рішення у справах Голдер проти Сполученого Королівства від 21 лютого 1975 р., Кіган проти Ірландії від 26 травня 1994 р., Філіс проти Греції від 27 серпня 1991 р.).

У чинному законодавстві України зазначено, що «судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України» (ст. 3 Закону України «Про судоустрій і статус судів»). Також відповідно до ст. 19 зазначеного Закону потреба поліпшити доступність правосуддя є однією з підстав для створення чи ліквідації суду. Але що таке доступність правосуддя чітко і однозначно не сказано.

У науковій літературі по-різному формулюються поняття *доступності правосуддя* та *доступу до правосуддя*.

Під доступністю правосуддя в літературі розуміється не лише територіальна наближеність органів правосуддя до громадян, а й наявність прав і можливостей їх реалізації по зверненню до суду, ініціюванню судового розгляду, а також наявність кореспондуючих обов'язків суб'єктів, які ведуть судовий процес [8]. Н. Сакара визначає доступність правосуддя як певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизується у необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках і безперешкодному зверненню будь-якої особи до суду [9, 63–67].

О. Овчаренко трактує доступність правосуддя як стан організації судової системи та юрисдикційної діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потребу суспільства у вирішенні юридично значущих справ і відповідає закріпленим у міжнародно-правових актах критеріям [10]. На думку І. Є. Марочкина, доступність правосуддя – це нормативно закріплена і реально забезпечена можливість безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав [11, 31–34]. О. Р. Михайленко пропонує відрізнити поняття «доступу до правосуддя» від «доступності правосуддя». Доступ необхідно пов'язувати з відповідним дозволом тих, від кого залежить надання можливості звернутися до правосуддя для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Доступність правосуддя можна тлумачити як одну із його засад, іншими словами – це можливість усіх бажаючих вільно і без перешкод, на рівних умовах використати цей інститут для забезпечення своїх прав і законних інтересів [12, 39–43].

Схоже визначення дає С. Давиденко: «право

доступу до правосуддя – це нормативно закріплена і забезпечена державою реальна можливість кожної зацікавленої особи безперешкодного звернення безпосередньо до компетентних державних органів (дізнання, слідства, прокуратури) та суду за відновленням своїх порушених злочином прав, свобод і законних інтересів, без якого особа не може реалізувати право на судовий захист» [13].

В. К. Пучинський зазначав, що при дослідженні категорії «доступність правосуддя» головна увага приділялася способу гарантування юридичними системами рівних для всіх можливостей захисту порушених прав і забезпечення досягнення соціальної справедливості, що зобов'язувало процесуальну науку замінити метод догматичного аналізу правил судочинства вивченням ефективності їх реалізації на практиці й запропонувати рекомендації для вирішення правових конфліктів [14, 121–139].

Як указує Л. Мірза, поняття «доступ до правосуддя» включає в себе гарантовану державою можливість будь-якої зацікавленої особи у найбільш короткий строк звернутися до процедури судового захисту своїх прав та інтересів і відстоювати їх у встановленому законом порядку [15]. З погляду В. Шибіко, «доступ до правосуддя» у кримінальному процесі означає певний процесуальний режим (у вигляді визначених у кримінально-процесуальному законі певних вимог, заборон і дозволів) як систему відповідних процесуальних засобів, який дає можливість учасникам процесу знати про свої права на активну участь у справі, використовувати ці права для справедливого її вирішення» [16, 40–46].

На забезпечення доступу до правосуддя найбільший вплив справляють такі фактори: устрій судової системи; розподіл повноважень між судами цієї системи (визначення їх компетенції); процедури розгляду справ у судах; процедури оскарження судових рішень; виконання судових рішень. Наскільки оптимально у відповідності з завданнями правосуддя побудовано судову систему і визначено компетенцію судів у цій системі, настільки і забезпечено реальну, а не декларативну, доступність правосуддя у його судоустрійному аспекті.

Поняття «доступність правосуддя» можна розкрити через зміст її системи, в нерозривному зв'язку зі структурними елементами, від яких вона залежить і на яких ґрунтується.

Характеристику складових елементів цього поняття на підставі ґрунтовного аналізу різних наукових позицій і точок зору запропонувала Н. Ю. Сакара [9, 63–67]. На її думку, «в процесуальному аспекті можна виділити такі складові елементи доступності правосуддя, як: «раціональна» юрисдикція суду; право громадського інтересу; «право бідності», надання правової допомоги особам, які цього потребують, за допомогою процесуальних механізмів; належна судова процедура; розумні строки судового розгляду».

Під «раціональною» юрисдикцією вона розуміє юрисдикцію суду, що відповідає певним критеріям для сприяння зменшенню кількості завдань, що не належать до сфери здійснення правосуддя; правом громадського інтересу – права й інтереси необмеженого кола осіб, персоніфікувати яких неможливо, «правом бідності» – право малозабезпеченої особи звернутися до суду завдяки існуванню інституту судових витрат, неможливість отримання правової допомоги, пов'язану з матеріальним становищем особи, є обмеженням процесуального характеру, отже, існування процесуальних інститутів з надання правової допомоги має бути обов'язковим елементом доступності правосуддя; конструкцію «належна судова процедура» визначає як справедливість процедури, яка забезпечує право на справедливий судовий розгляд і випливає з концепції верховенства

права й загальноприйнятих стандартів справедливості; розумний строк судового розгляду автор виділяє як окремий елемент з огляду на його особливе значення для звернення громадян по захист до суду.

На наш погляд, передбачаючи відповідальність суддів за відмову в доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом, законодавець має визначитися з поняттям «доступ особи до правосуддя». В законі мають бути передбачені випадки законної відмови особі в доступі до правосуддя, за які суддя не повинен нести відповідальність. Тоді логічно буде карати суддю за незаконну відмову в доступі до правосуддя.

Аналіз наведених даних свідчить про недосконалість норм закону, які встановлюють підстави дисциплінарної відповідальності суддів, а тому вони потребують відповідних змін.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), ратифікована Законом № 832-XIV (832-14) від 6 липня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 33.
3. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу в цивільних, торговельних та адміністративних справах від 18 лютого 1976 р. № (76) 5 ; Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консульствації від 2 березня 1978 р. № (78) 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yur-info.org.ua>
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
7. Новий російсько-український словник. – К. : Аконіт, 2008. – 575 с.
8. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. М. Дроздов. – Харків, 2004. – 19 с.
9. Сакара Н. Належна судова процедура як елемент доступності правосуддя / Н. Сакара // Юридична Україна. – 2004. – № 3. – С. 63-67.
10. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. М. Овчаренко. – Харків, 2007.
11. Марочкін І. Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації / І. Є. Марочкін // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. - К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 31-34.
12. Михайленко О. Р. Про систему елементів доступності громадян до правосуддя / О. Р. Михайленко // Вісник Академії прокуратури України. – 2007. – № 3. – С. 39-43.
13. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. В. Давиденко. – Харків, 2007. – 20 с.
14. Пучинский В. К. Проблемы доступности правосудия (обзорный реферат) // За рубежом : реферат. журн. – 1980. – № 2. – С. 121-139.
15. Мирза Л. С. Доступ к правосудию: уголовно-процессуальные аспекты : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Л. С. Мирза. – М., 2004. – 24 с.
16. Шибіко В. П. Участь захисника у забезпеченні права обвинуваченого на доступ до правосуддя / В. П. Шибіко // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення : матер., міжнар. наук.-практ. семінару (1-2 грудня 2005 р., м. Харків). – Х. ; К. : ЦНТ «Гопак», 2006. – С. 40-46.
17. Тулуб З. П. Людолови: історичний роман / З. П. Тулуб. – Т. 1. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1958. – С. 50.

Малыренко А. В. Некоторые аспекты дисциплинарной ответственности судей

В статье освещены некоторые проблемы привлечения судей к дисциплинарной ответственности, в частности раскрыты отдельные основания дисциплинарной ответственности. Анализируются понятия доступа к правосудию, доступности правосудия.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность судей, основания дисциплинарной ответственности судей, доступ к правосудию, доступность правосудия

Malyarenko Artem. Some aspects of disciplinary responsibility of judges

The article highlights some problems of the discipline responsibility, particularly uncovered certain disciplinary reasons. The concept of access to justice and availability of justice are analyzed.

Key words: disciplinary responsibility of judges, reasons of the judicial disciplinary responsibility of judges, access to justice, availability of justice